

УДК 330.342: 303.725.2

МЕТОДОЛОГІЯ СИСТЕМНОГО АНАЛІЗУ В ЕКОНОМІЧНИХ ПРАЦЯХ ІВАНА ФРАНКА

Б. Кульчицький

Львівський національний університет імені Івана Франка

На основі аналізу економічних праць Івана Франка висвітлено погляди видатного українського мислителя на проблеми людської діяльності, економічних систем суспільства, суспільно-економічного прогресу та його закономірностей. Автор обґрунтовує думку про актуальність і конструктивність економічних ідей Івана Франка на порозі третього тисячоліття.

Ключові слова: економічні системи, методологічні підходи, методологія системного аналізу, системні трансформації, порівняння економічних систем.

Фундаментальна методологічна проблема економічних систем є однією з найбільш актуальних у сучасній економічній теорії. Проте аналіз існуючих підходів українських та зарубіжних економістів до вивчення економічних систем підводить до висновку, що вона далеко ще не розв'язана як на рівні теорії, так і тим більше суспільної практики [1; 2; 3; 4; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 14; 15; 16; 19; 20; 21; 22; 23; 24]. Водночас посилення процесів глобалізації світової економіки і функціонування економік перехідного типу зумовлюють зростання наукового інтересу до економічної системології [4, С. 77], включаючи необхідність формування сучасної методології порівняння економічних систем.

На наше глибоке переконання, основоположною методологічною засадою дослідження сучасних економічних систем повинно бути опертя не лише на зарубіжну, але насамперед на вагому вітчизняну наукову економічну традицію, без урахування якої неможливо об'єктивно дослідити економічні системи, обґрунтувати концепції їх типологізації та порівняння, а також оптимальну економічну модель для України. Як аргументовано наголошує у цьому контексті С.Злупко, „кожен навіть найвидатніший економіст стоїть на плечах своїх попередників, на освоєній економічній культурі” [5, С. 436], „видатні надбання попередніх поколінь українських економістів повинні й надалі служити українському народові в розв'язанні складних проблем майбутнього” [5, С. 478].

Таким чином, економічну україніку, золотий фонд економічної науки суверенної України [4, С. 83] доцільно розглядати як дороговказ дослідження економічних систем на порозі третього тисячоліття. У цьому контексті хочемо простежити економічні погляди видатного мислителя світового рівня І.Франка, 150-річний ювілей якого нещодавно відзначила українська і світова інтелектуальна еліта. На наше глибоке переконання, І.Франко є однією з найпомітніших постатей української економічної думки кінця ХІХ – початку ХХ ст. При цьому особливої уваги заслуговує методологія системного аналізу, застосована ученим у його наукових працях, більшість яких присвячена дослідженню еволюції економічних систем.

Перу І.Франка належить ціла низка фундаментальних досліджень з філософії економіки, економічної історії, політичної економії, економічної та загальної соціології. У своїх працях вчений висвітлює багато різноманітних проблем методології економічної науки, а також теорії і практики соціально-економічного розвитку. І коли узагальнити основні ідеї статей мислителя, присвячених з'ясуванню економічних відносин у суспільстві, то, мабуть, можна стверджувати, що головними наскрізними проблемами його наукової спадщини є проблеми людини, її діяльності, філософії економічних систем, суспільно-економічного прогресу, пошук закономірностей еволюції суспільства та рушійних сил економічного розвитку [7, С. 28-29; 12].

І.Франко, досліджуючи у праці „Наука і її взаємини з працюючими класами” предмет і місце економічної теорії у системі наук, її практичне значення у суспільстві, логічно виходить на проблеми людини, праці, людського щастя та інтеграції наукового знання навколо економічної науки. З цього приводу він підкреслює: „...суспільна економія, тобто наука про суспільне господарство... є найважчою і найважливішою з усіх, які ми пізнали дотепер, тому що досліджує між іншим причини злиднів і багатства людей; вчить про працю, про плоди праці та їх розподіл, одним словом, показує нам життя людини в її щоденній повній сфері із всіма її потребами. Для свого пояснення вона потребує всіх інших наук, а вони повинні їй служити матеріалом. І лише наскільки яка наука має з нею зв'язок, настільки й можна таку науку називати корисною. Безперечно, ця наука (суспільна економія) має найбільше значення для працюючих класів, бо вчить, що єдиною основою людського щастя і добробуту є праця” [18, С. 37-38].

Вважаючи остаточною метою науки людину та її благо, український мислитель роздумує про суть науки та її взаємозв'язок з працею у контексті людської діяльності, спрямованої на досягнення щастя: „...справжня наука повинна сповняти дві неодмінні умови: вчити нас пізнавати закони природи і вчити користати з цих законів, уживати їх у боротьбі з тією ж природою. До того ж є дві сторони науки: знання і праця – праця, звичайно, корисна передусім для загалу, а вже потім і для самої працюючої людини... Людина споконвіку прагне до однієї

мети – до щастя. Того щастя вона досягне аж тоді, коли наука і праця зіллються до неї воедино; коли всяка її наука буде корисною працею для суспільства; а всяка праця буде виявом її розвинутої думки, розуму, науки. І народи тільки тоді зможуть досягнути щастя і свободи, коли всі будуть вченими працівниками, тобто коли кожний буде розвинутий розумово, по можливості якнайвсебічніше, і коли кожен буде у змозі використовувати свої сили на добро загалу і на добро своє власне” [18, С. 32-34].

Проблема людини розкривається у науковій творчості І.Франка у контексті економічної системи суспільства, на основі аналізу суспільно-економічного прогресу, пошуку його об’єктивних закономірностей та рушійних сил. Вчений у своїй економічній філософії акцентує увагу на діяльній природі людини. Про це йдеться у праці „Поза межами можливого”, де І.Франко розглядає суспільно-історичний процес як еволюційний, поступальний розвиток, що відбувається за об’єктивними законами, а людину оцінює як суспільну істоту, котра є суб’єктом пізнання, діяльності, творчого перетворення світу і самої себе. При цьому застосовується системний метод дослідження і обґрунтовується ідея про соціальну активність як основу безмежного розвитку цивілізації у її економічному і духовному вимірах: „Ціла історія нашої цивілізації, матеріальної і духовної, се не що інше, як поступенне, систематичне і ненастанне відсування, віддалювання границь неможливого. Те, що було неможливе нашим предкам, від чого їх руки і їх думки відскакували, як від скляної гори, се для нас показується зовсім можливим і навіть взглядно легким до виконання” [18, С. 277].

Економічна культура об’єктивно має національне забарвлення, навіть осердя. Вищим ступенем суспільних цінностей є національна мрія-ідея. Глибоко усвідомлюючи роль національної ідеї в економічному і загальносуспільному поступі, І.Франко у цій же праці аргументовано і переконливо розкриває проблему національного та його співвідношення із загальнолюдським: „Все, що йде поза рами нації, се або фарисейство людей, що раді би прикрити свої змагання до панування одної нації над другою, або хоробливий сентименталізм фантастів, що раді би широкими „вселюдськими” фразами покрити своє духовне відчуження від рідної нації. Може бути, що колись надійде пора консолідування якихсь вольних міжнародних союзів для досягнення вищих міжнародних цілей. Але се може статися аж тоді, коли всі національні змагання будуть сповнені і коли національні кривди та неволення відійдуть у сферу історичних споминів” [18, С. 284].

У праці „Мислі о еволюції в історії людськості” І.Франко обґрунтовує власну концепцію економічного і соціального прогресу, виходячи із загальної теорії еволюції, яку мислитель розуміє як хвилеподібний процес, що має місце і у природі, і у суспільстві. З цього приводу він зазначає: „В понятті еволюції містяться поруч себе і понад собою два супротивні процеси: поступ наперед і поступ назад. Поступ наперед є проявою первісною, переважаючою і нормальною: поступ назад – проявою пізнішою і хворобливою” [18, С. 129].

Оскільки на початку ХХ ст. ще був популярним марксизм, то не дивно, що український мислитель був глибоко обізнаний з цією теорією. Він будує свою економічну концепцію людини і суспільства, часто полемізуючи з ідеями К.Маркса, Ф.Енгельса. Більше того, І.Франкові, як справжньому генієві науки, прозорливому вченому вдалося розкрити внутрішні теоретичні суперечності і довести неспроможність цього вчення за багато десятків років до того, коли сама практика втілення цієї теорії показала її економічну неефективність і політичну антигуманність. З’ясовуючи рушійні сили суспільно-економічного прогресу, І.Франко піддає критиці марксистську ідею про класову боротьбу як рушій історії людства. Вчений шукає ключ до розкриття проблеми людини, глибинного сенсу філософії економічних систем і заперечує економічний детермінізм, фаталізм, називаючи рушійними силами економічного і соціального прогресу комплекс фізичних і духовних потреб людини. Про це йдеться у фундаментальній праці „Що таке поступ ?” (1903 р.), яка стала справді епохальною у становленні теорії економічних систем, застосуванні цивілізаційних критеріїв до оцінки прогресу людства. Розкриваючи механізм прогресу цивілізації, І.Франко зазначає, що, по-перше, „...не весь людський рід поступає наперед...”, по-друге, „...поступ не йде рівно, а якось хвилями...”, по-третє, „...той поступ не держиться одного місця, а йде, мов буря, з одного краю до другого, лишаючи по часах оживленого руху пустоту та занепад” [18, С. 309]. У цій же праці український мислитель на основі теоретичного аналізу „Енгельсової народної держави” приходять до висновку, що така „народна держава” не витворила б раю на землі, а була б у кращому разі великою перешкодою для справжнього поступу, економічного і соціального прогресу [18, С. 328].

Аргументована критика марксистської концепції еволюції економічних систем, прогресу людства міститься у праці „Питання жолудка й питання прав політичних”. І.Франко вважає, що підхід К.Маркса до проблеми переходу від одного суспільного ладу до наступного дещо спрощений, навіть фантастичний. Наш вчений пише, що марксист „...говорили про якийсь остаточний, майже елементарний переворот, коли розвій капіталізму дійде до того ступеня, що весь капітал буде сконцентрований в руках нечисленних власників, а цілі маси народу будуть вивласнені та зіпхнені в ряди пролетаріату, але разом із тим зорганізовані та усвідомлені, готові до зреалізування соціалістичного ідеалу. Що й ся концепція майбутнього розвою грішила деякою фантастичністю, не беручи в рахунок деяких важних сторін людської природи та історичних традицій, се тепер не підлягає сумнівові” [17, С. 226].

Проблема людини розкривається І.Франком у контексті взаємодії економічного і соціального, економічного і національного аспектів прогресу. На відміну від марксистів, які вважали національне питання другорядним, український мислитель приділяє йому велику увагу. І.Франко зрештою приходять до висновку, справедливість якого підтвердить історія, що він насамперед українець, а вже потім соціал-демократ. Тобто йдеться про деяку світоглядну традицію пошуку наукової істини в ділянці української духовності з окресленням її самобутньої

цінності, яка є традицією пізнання народом самого себе, неодноразово перервана в історії через втрату українських соціонормативних структур [13, С. 19].

Дослідження проблем людини, закономірностей еволюції економічних систем у науковій спадщині І.Франка дає підстави стверджувати, що він є одним з найвидатніших українських мислителів-економістів, який зумів органічно синтезувати здобутки європейської економічної думки і досягнення вітчизняної економічної культури. Багато економічних ідей великого І.Франка, а також його методологія системного аналізу не втратили актуальності й нині, на порозі третього тисячоліття, і заслуговують пильної уваги сучасних дослідників економічних систем з метою належного застосування цього неоціненного інтелектуального скарбу в ім'я майбутнього України.

1. Башнянин Г.І. Про періодичну матрицю економічних систем. - Львів: ЛКА, 2003. - 115 с.
2. Башнянин Г.І., Копич І.М., Шевчик Б.М. Економічні системи: проблеми структуризації і типологізації. - Львів: Коопосвіта, 1999. - 220 с.
3. Вашишин А.М. Наукова діяльність професора Г.І.Башнянина. - Львів: Каменяр, 2001. - 716 с.
4. Злупко С. Формування, розвиток і сучасний стан економічної системології в Україні // Економіка України. - 2005. - № 3. - С. 77-83.
5. Злупко С.М. Економічна думка України: Навч. посіб. - Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2000. - 496 с.
6. Кульчицький Б.В. Нова альтернатива економетричній науці // Регіональна економіка. - 2006. - № 2. - С. 266-269.
7. Кульчицький Б.В. Економічні системи суспільства: теорія, методологія, типологізація. - Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2003. - 352 с.
8. Кульчицький Б. Сучасні економічні системи. Навчальний посібник. - Львів: Афіша, 2004. - 279 с.
9. Кульчицький Б.В. Типологізація економічних систем у контексті гносеології суспільних трансформацій // Регіональна економіка. - 2003. - № 2. - С. 36-43.
10. Кульчицький Б.В. Порівняння економічних систем у контексті сучасного методологічного дискурсу: уроки для України // Регіональна економіка. - 2004. - № 1. - С. 16-21.
11. Кульчицький Б. Методологічні проблеми пошуку моделі економіки України у контексті порівняння сучасних економічних систем // Вісник Львів. ун-ту. Серія економічна. - Вип. 32. - Львів: ЛНУ імені І.Франка, 2004. - С. 287-294.
12. Кульчицький Б. Філософія економічної історії України і становлення національної економіки // Україна на шляху до ринку. - Вісник Львів. ун-ту. Сер. економічна. - Вип. 28. - Львів: Світ, 1998. - С. 29-32.
13. Кульчицький О. Основи філософії і філософічних наук. - Мюнхен-Львів: УВУ, 1995. - 164 с.
14. Кульчицький Я.В. Еколого-економічні системи (проблеми теорії і методології дослідження). - Львів: УкрДЛТУ, 2003. - 64 с.
15. Кульчицький Я.В. Проблеми формування соціально-екологічних суспільних відносин у контексті трансформації сучасних еколого-економічних систем. - Львів: Камула, 2005. - 144 с.
16. Кульчицький Я.В., Кульчицький Б.В. Порівняння економічних систем (проблеми методології). - Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2007. - 318 с.
17. Франко І.Я. Зібрання творів: У 50 т. - К.: Наукова думка, 1985. - Т. 44. - Кн. 2. - 767 с.
18. Франко І.Я. Зібрання творів: У 50 т. - К.: Наукова думка, 1986. - Т. 45. - 574 с.
19. Comparing Welfare Capitalism. Social Policy and Political Economy in Europe, Japan and the USA / Ed. by V.Ebbinghaus and Ph.Manow. - London: Routledge, 2001. - 284 p.
20. Djankov S., Glaeser E., La Porta R., Lopez-de-Silanes F., Shleifer A. The New Comparative Economics // Journal of Comparative Economics. - 2003. - Vol. 31. - Issue 4. - P. 595-619.
21. Kowalik T. Współczesne systemy ekonomiczne: Powstawanie, ewolucja, kryzys. - Warszawa: Wydawnictwo WSPiZ im. L.Koźmieskiego, 2000. - 355 s.
22. Reforming the State: Fiscal and Welfare Reform in Post-Socialist Countries / Ed. by J.Kornai, S.Haggard, R.Kaufman. - Cambridge: Cambridge University Press, 2001. - 284 p.
23. Seligar B. Toward a More General Theory of Transformation // Eastern European Economics. - 2002. - Vol. 40. - No. 1. - P. 36-62.
24. Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage / Ed. by P.Hall and D.Soskice. - N.Y., Oxford: Oxford University Press, 2001. - 540 p.

METHODOLOGY SYSTEMS ANALYSIS IN ECONOMIC LABOURS OF IVAN FRANKO

В.Кульчытський

Ivan Franko National University of Lviv

On analysis base of economic research Ivan Franko transactions elucidated the looks of remarkable ukrainian thinker on problems of human activity, economic society systems, social-economic progress and his conformities to natural laws. Author substantiate thought about actuality and constructive of economic Ivan Franko ideas on threshold of third thousand years.

Key words: economic systems, methodological approaches, methodology systems analysis, system-formatted transformations, comparisons of economic systems.